

Skowronek, Stefan

W poszukiwaniu kolekcji monet starożytnych Stanisława Grzepskiego (1524-1570)

Studia Archeologiczne 1, 205-211

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stefan Skowronek[✉]

W POSZUKIWANIU KOLEKCJI MONET STAROŻYTNYCH STANISŁAWA GRZEPSKIEGO /1524-1570/[✉]

Zbiory Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Collegium Maius zdoła zespół zabytków, których dokładniejszą proveniencję w wielu wypadkach niezwykle trudno ustalić. Zespół ten kryje między innymi niewydzieloną do dziś, na skutek przemieszania okazów, kolekcję numizmatyczną należącą do Stanisława Grzepskiego, profesora Akademii Krakowskiej z lat siedemdziesiątych XVI stulecia¹.

Cenna darowizna Grzepskiego składająca się z monet starożytnych i części jego księgozbioru przypadła Bibliotece Jagiellońskiej na mocy legatu testamentowego jeszcze w 1570 r.²

Kolekcjonerstwo numizmatyczne tego czasu nie należy bynajmniej do jakichś odosobnionych wyjątków. Poświadczono jest w samym Krakowie w kilku wypadkach, mianowicie Macieja Miechowity, który

[✉] Referat wygłoszony w Uniwersytecie Jagiellońskim na Sesji naukowej Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej pt. "Dzieje kolekcjonerstwa i Archeologii Śródziemnomorskiej w Polsce" w dniach 11-12 XII 1973 r.

¹ O Stanisławie Grzepskim - por. H. Barycz, Dzieje nauki w Polsce w epoce Odrodzenia, Warszawa 1957, wyd. II, s. 116; tenże Polski Słownik Biograficzny, T. IX/1, z. 40, 1960, s. 99-102.

² O darowiznie Grzepskiego - Stanisław Grzepski, Geometria to jest miernicka nauka, Wrocław 1957, wstęp: H. Barycz, Stanisław Grzepski - człowiek i twórca, s. 16 i n., oraz J. Zathej, A. Lewicka-Kamińska, L. Hajdukiewicz, Historia Biblioteki Jagiellońskiej, Kraków 1966, t. I, s. 144-157; niestety nie dysponujemy żadnym spisem numizmatów należących do kolekcji Grzepskiego.

"in monetis delectatur"³, znanego lekarza i hebraisty Wacława Kolerę⁴, jak również doktora Stanisława Różankę⁵. Wiadomo też, że prawie wiek wcześniej działalność kolekcjonerską prowadził u nas Stefan v. Heideburg, biskup warmiński⁶, który, według panującej opinii, spędzał całe dni nad monetami i czynił to "raczej z głupoty, niż innego powodu, gdyż był to człowiek bardzo stary"⁷.

U Grzepskiego nie było to przypadkowe zbieractwo uprawiane na płaszczyźnie poza naukowej. Ten znakomity humanista, wyborny znawca języków klasycznych i kultury antycznej, wszedł do historii nauki polskiej przede wszystkim jako autor podręcznika geodezji, pierwszej polskiej książki technicznej, obejmującej wykład elementów geometrii Euklidesowej oraz zasady praktycznego miernictwa⁸. Kolekcjonerstwo Grzepskiego wypływało z autentycznych zamiłowań naukowych. Przecież głównym i najobszerniejszym dziełem tego uczonego i co należy również podkreślić, pierwszą w Polsce pracą numizmatyczną jest traktat o monetach i miarach hebrajskich⁹. Nie ulega wątpliwości, iż właśnie pasja zbieracka była jednym z czynników, które w głównej mierze przyczyniły się do powstania owego nowatorskiego i poczytnego dzieła¹⁰.

Grzepski traktował swoją kolekcję numizmatyczną jako pomoc naukową i bazę warsztatu badawczego, a na niezwykłą pod tym

³ Zm. 1523 r.; por. L.Hajdukiewicz, Biblioteka Macieja z Miechowa, Wrocław 1960, s.145 i n.

⁴ Zm. 1546 r.

⁵ Zm. 1569 r.

⁶ W latach 1480-1495; kolekcja jego znajdowała się na zamku w Lubawie.

⁷ Tak rzecz określa Szymon Grunau w: Preussische Chronik, T. IX, Leipzig 1896, s.22.

⁸ Geometria. To jest miernicka Nauka..., Kraków 1556; por. też przypis nr 1.

⁹ De multiplici siclo et talento Hebraico etc., Antverpiae 1568.

¹⁰ O popularności tegoż dzieła świadczy m.in. przedruk dokonany w 1693 r. w Rotterdamie; por. zbiór Tomasza Cruse, Opusculorum quae ad historiam ac philologiam sacram spectant - Piotr van der Staart - Estr., T. XVII, s.447/8; por. też S.Skowronek, Szkiele z pierwszego powstania w Judei, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCXXX, Prace Archeologiczne, z.16, 1973, s. 45-53.

względem pedanterię wskazuje też starannie przez niego dobrany księgozbiór¹¹. Wśród znajdujących się w bibliotece Grzepskiego dzieł pisarzy starogreckich, bizantyńskich oraz historycznych o nowoczesnych wydaniach, świadczących o jego znanstwie i smaku, wybijają się rozprawa Wilhelma Budé "De asse", która stanowiła inspirację Grzepskiego do badań nad monetą starożytną¹².

Zarówno kolekcja numizmatyczna, jak i księgozbiór oddziaływały nie tylko na zainteresowania naukowe, lecz również służyły mu do wykładów. Znakomita darowizna Grzepskiego ozdobiła z czasem w Collegium Maius słynną salę Librarii, zwaną w XVII wieku Biblioteką i Węgielnicą, zaś od połowy XVIII wieku salą Tomasza Obiedzińskiego¹³. Wiadomo, że salę tę traktowano jako miejsce przechowywania najrozmaitszych przedmiotów, lokowanych tu drogą zapisów kolegiackich, czy też darów osób spoza Uniwersytetu lub oddawanych okresowo do przechowania¹⁴. Były to często przedmioty bardzo kosztowne, pomocne właśnie profesorom do wykładów, choć jak świadczą raporty z późniejszych czasów, nie brakowało tu okazów nainnego zbieractwa w rodzaju "zęba św. Krzysztofa" czy "pałki, którą Kain zabił Abła"¹⁵.

Kolekcja monet starożytnych Grzepskiego stanowiła załączek zbioru numizmatycznego Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z czasem doszły następne dary i zapisy głównie w XVII i XVIII wieku.

¹¹ Zachowana została w Bibliotece Jagiellońskiej tylko pewna część księgozbioru Grzepskiego; inwentarz tej części księgozbioru, który wszedł do Biblioteki Collegium Maius opracował L. Hajdukiewicz; referat tegoż autora pt. "Księgozbiór Stanisława Grzepskiego" wygłoszony został na sesji zorganizowanej w Collegium Maius 29 X 1966 z okazji 400 rocznicy ukazania się Geometrii; dalszą część księgozbioru oddał Grzepski do Collegium Jezuitów w Braniewie, inna znowu przeszła na mocy ostatniej woli w posiadanie przyjaciela Gabriela z Szadka; po jego wstąpieniu do zakonu Jezuitów dostała się następnie do Collegium poznańskiego; obydwie te części zrabowali Szwedzi w 1656 r. - por. Polski Słownik Biograficzny, T. IX/1, z.40, 1960, s.101, oraz wcześniejsze informacje w pracy O'Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten, Uppsala 1920, s.130-131.

¹² Wilhelm Budé uznany został ze czołowego przedstawiciela Odrodzenia francuskiego.

¹³ Por. K. Estericher, Collegium Maius Dzieje Gmachu, Kraków 1968, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CLXX, Prace z Historii Sztuki, z. 6, s.101.

¹⁴ Por. J. Zathej, A. Lewicka-Kamińska, op.cit., t.I, s.144.

¹⁵ Por. J.S. Bandtkie, Historia Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1821, s.112.

Wśród nich wymienić należy zwłaszcza dar zasłużonego rektora Uniwersytetu Krakowskiego Antoniego Żołądziowskiego¹⁶, który w czasie swego pobytu w Rzymie zakupił liczne i kosztowne książki, medale i monety starożytne¹⁷. Pod koniec XVIII i w XIX wieku spotykamy oddanych opiekunów zbiorów muzealnych Collegium Maius, w tym także zabytków numizmatycznych. Wśród nich swoją wybitną na tym polu działalność zaznaczają zwłaszcza Jacek Przybylski¹⁸, Jerzy Samuel Bandtkie¹⁹, jak również Józef Muczkowski²⁰, pomnażający stale zbiór numizmatyczny, który dochodzi z czasem do okazałej liczby²¹.

Analizując zapisy inwentarzowe dotyczące zbioru numizmatycznego Collegium Maius, dochodzimy do przekonania, że w miarę jego wzrostu nie zwracano zbyt dużej uwagi na podstawowe dziś wymogi dokumentacji historycznej poszczególnych okazów. Warto przytoczyć panujący tu niegdyś zwyczaj scalania kolekcji, podyktowany zapewne koniecznością utrzymania jednolitego układu chronologicznego i tematycznego.

Pracowicie sporządzone notatki dyrektora Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. dra Karola Estreichera, przekazujące relację Jacka Przybylskiego z 1785 r.²² informują, że wśród "osobliwości" odnoszących się do historii naturalnej i innych nauk, które rozdzielono i sklasyfikowano oddzielnie tak, aby utworzyć rodzaj muzeum, znajdują się "medale greckie i rzymskie ułożone wedle wieków i uporządkowane wedle cesarzy, królów i książąt, za których panowania zostały wybite". Następuje też dalsze wyliczenie "monet różnych państw europejskich, podobnie ułożonych wedle

---

¹⁶ Zm. 1783 r.

¹⁷ Pobyt Żołądziowskiego w Rzymie przypadł na lata 1752-1768; Por. J. Śniadecki, Pisma Pedagogiczne, wstęp i komentarz J. Hulewicz, Warszawa-Kraków-Wrocław 1961, s.208.

¹⁸ Do 1803 r.

¹⁹ Do 1835 r.

²⁰ Do 1837 r.

²¹ M. Gumowski w pracy pt. Moneta w starożytności, Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne, XII, 1928-1929, s.2 podaje liczbę 10 000 okazów; prawdopodobnie jest to łączna suma dotycząca monet starożytnych i późniejszych, polskich i obcych, i jak się wydaje zawyżona.

²² Rkp. XIV, rozdz. 14 pt. Opisanie Biblioteki Akademickiej, s.59-91. W tym miejscu składam p. prof. dr Karolowi Estreichero-
wi gorące podziękowanie za udostępnienie mi materiałów odnoszących się do zbioru numizmatycznego Collegium Maius.

wieków i monarchów" oraz tzw. "wycisków", które "wykonane zostały dokładnie i ze smakiem, tak, że niektóre z nich mogą zastąpić medale".

- W pozycji "numizmata" znajdujemy następujący porządek zbioru:
- a/ Monety i medale starożytne, a osobliwie greckie. Pieniądz macedoński złoty 1, ateński srebrny 1, laryski srebrny 1, neapolitański srebrny 1, żydowskich srebrnych 2, Gallów srebrnych 6, kartagiński srebrny 1, syrakuzkański z miedzi korynckiej 1; suma sztuk 13.
- b/ Moneta starożytna rzymska srebrna. Denarów konsularnych różnych familii 12, denarów tryumwirów 2. Denary imperatorów, wiek I - Wespazjana 6, Tytusa 2, Domicjana 3, Nerwy 1; wiek II - Trajana 25, Hadriana 20, Sabiny, żony Hadriana 2, Antonina Pobożnego 12, Faustyny starszej, żony Antonina Pobożnego 9, Marka Aureliusza 6, Faustyny młodszej, żony Marka Aureliusza 6, Luciusa Werusa 1, Lucilli, żony Werusa 1, Kommoda 4; wiek III - Septyma Sewera 4, Karakalli 2, Haliogabala 3, Aleksandra 1, Gordiana Młodszeo 1, Gordiana Trzeciego 2, Filipa Starszego 5, Herennii Etruscylly, żony Decjusza 1, Woluzjana 1; wiek IV - Konstancya Wielkiego 2, Konstancjusza Flawiusza 1; suma sztuk srebrnych 135²³.
- d/ Monety nieegzaminowane i duplikaty. Ex aere magno 124, ex aere minuto 940, ex aere medio 277, monety starorzyskiej srebrnej 7, monety hebrajskiej miedzianej 2, denarów starorzyskich przytartych 15, denarów duplikowanych 14 /i innych polskich i obcych/; ogólna suma 2 951.
- e/ Wyciski na laku lub podobnej kompozycji, na kształt medalów wybitych, które są w liczbie i porządku następującym: bogów i bogiń 419, filozofów 83, królów egipskich, syryjskich, macedońskich i innych 68, bohaterów trojańskich 63, bohaterów egipskich 63, bohaterów rzymskich 48, królów i konsulów

²³ Jako ciąg dalszy wyliczenia podana jest specyfikacja "monet polskich /356/, numizmata obce /106/, monety różnych narodów, prowincji i miast /107/ oraz monety Imperii świeżo do Biblioteki oddane przez J.W.Hugona Stumberg Kołłątaja, natenczas Szkoły Głównej Rektora /159/".

rzymskich 85, cesarzów i cesarzowych rzymskich 104; wszystkich 1 005"²⁴.

Jacek Przybylski wspomina, że oprócz wyszczególnionego wyżej zbioru, znajduje się jeszcze inna dawniejsza kolekcja numizmatów w liczbie sztuk 215, mająca swój osobny katalog²⁵. Tutaj jednak nastąpiło zupełne zatarcie cezur czasowych "od Juliusza Cezara aż do Karola VI, cesarza z tytułem rzymskiego króla, obranego w 1711 r." Przybylski wyjaśnia następnie, iż cały ten zbiór jest rozłożony na trzy podziały: "pierwszy rozpoczyna się od Juliusza Cezara aż do Publiusza Licyniusza Waleriana w roku 268, drugi wylicza najprzód trzydzieści tyranów, potem prowadzi dalszy ciąg cesarzów od Klaudiusza II w roku 270 aż do Alfonsa Kastylli, który z Wilhelmem Sztatuderem Holenderskim i Rychardem, królem Anglii współubiegał się o koronę cesarską, trzeci ciągnie się od Rudolfa w roku 1273, pierwszego z domu austriackiego cesarza aż do Karola VI".

We wspomnianym opisie Przybylskiego znajduje się jeszcze jedna nader ciekawa uwaga o sposobie traktowania zbiorów numizmatycznych w Bibliotece Collegium Maius. Sam wyraża w tym miejscu dezaprobatę, iż układ zbioru łączący starożytność z epoką nowożytną jest najwidoczniej wadliwy: "ta kolekcja zdaje się być dosyć dokładna, atoli ma w sobie niektóre wady, a najprzód, że Cesarowie, którzy byli tylko wodzami wojskowymi, a nigdy nie rządzą państwem, są umieszczeni niektórzy pod imieniem Cesarzów; po wtóre, że od rozdzielenia państwa rzymskiego aż do Karola Wielkiego pomieszani są bardzo nieporządnie cesarzowie zachodni z wschodnimi; po trzecie, że od tej epoki odnowienia państwa rzymskiego sami tylko zachodni aż do Karola VI".

Nowego spisu zbiorów numizmatycznych dokonano w 1924 r., jak informuje nas znajdujący się w Collegium Maius "Inwentarz Muzeum Uniwersyteckiego Sztuki i Archeologii - dział: zabytki oryginalne, t. I" z następującą uwagą: "zdeterminowanie, ułożenie w szufladach i napisanie działu monet i medali oraz kartek, zaczęte w sierpniu 1910, ukończyłem w marcu 1921 r. Michał Orkisz".

---

²⁴ Po nich następuje wyliczenie okazów nie starożytnych w liczbie 7: "Zygmunta III króla polskiego; na pamiątkę Biblioteki Załuskiego; z napisem Johanni Sevelis; Johanni Laurentii Bernini Equitis; papieża Innocentego XI; papieża Aleksandra II; papieża Klemensa X".

²⁵ Por. przypis 22, s. rkp. 75-76.

W inwentarzu tym ujętym skrótowo i reprezentującym zbyt lakoniczne opisy zabytków, od pozycji 5 088 rozpoczyna się wykaz monet starożytnych; pod rubryką "sposób nabycia" adnotacja: "przekaz z Biblioteki Jagiellońskiej", zaś pod rubryką "rok nabycia" - data 1894. Dodać tu należy, iż zestawienie monet starożytnych urywa się na pozycji 7 193, tak więc łatwo obliczyć, iż według wspomnianego inwentarza w zbiorach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego znajdowało się w 1924 r. 2 106 egzemplarzy monet starożytnych²⁶.

Ostatniego szkcontrum zbioru numizmatycznego dokonano w 1929 r., na co wskazują "uwagi" na przedostatniej stronie księgi inwentarzowej: "Przy rewizji odbytej dnia 19 października 1919 r. z powodu objęcia Muzeum Uniwersyteckiego Sztuki i Archeologii przez prof. dra Tadeusza Szydłowskiego, sprawdzono wryrkowo następujące pozycje 1246, 2226, 3486, 6286, Kraków dnia 19 X 1929. Przedmioty wymienione pod numerami 1 - 7 398 objąłem w zarząd, Kraków dnia 19 X 1929 prof. dr Tadeusz Szydłowski". Nadto następują podpisy: prof. dr J. Pagaczewski, prof. dr Tadeusz Szydłowski oraz dopisek "coram me" St. Kreutz; odcisnięta jest też dwukrotnie pieczęć "Muzeum Uniwersyteckie Sztuki i Archeologii w Krakowie".

Tak więc, opierając się na wymienionych materiałach, dojdziemy do przekonania, że zbiór numizmatyczny Collegium Maius wzrastający stopniowo w ciągu wieków drogą darów, nie sposób dzisiaj systematycznie ująć według kryteriów rzeczowych oraz wydzielić poszczególnych okazów pod względem ilościowym i jakościowym. Dać to może jedynie nowe opracowanie zbioru, co wydaje się palącą potrzebą.

Kryteria te zawadzają zwłaszcza wobec sędziwej kolekcji Stanisława Grzepskiego, która kryje niejedną zagadkę. Ufać jednak należy, iż wyłonią się z czasem nowe materiały, które pozwolą kolekcję tę dla nauki odzyskać. Miałoby to istotne znaczenie dla ukazania rozmiarów i specyfiki jednego z najstarszych zbiorów monet starożytnych należących kiedyś do czołowego humanisty w Polsce.

---

²⁶ Cały zapis inwentarzowy obejmujący nie tylko monety starożytne, ale też monety średniowieczne i nowożytne /polskie i obce/ oraz medale, kończy liczbą 7 438.